

POMEN AFRIŠKIH PALIC NA PRIMERIH IZ ZBIRKE SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Marko Frelih, Vesna Podržaj

259

IZVLEČEK

V članku je predstavljenih šest do sedaj neobjavljenih palic iz afriške zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. Prispevek je osredotočen predvsem na dogonske obredne palice iz Malija. Članek obravnava pojav in razvoj palic vse od starega Egipta, Mezopotamije, Etrurije, Grčije pa do zgodnjekrščanske Irske ter medkulturno povezavo s palicami iz afriške zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. Raziskava je bila narejena na podlagi zapisov, ikonografije in arheoloških najdb. Preučevanje tovrstnih palic je pomembno, saj so imele v starih kulturah, ponekod v Afriki vse do danes, družbeno in versko vlogo, v Evropi pa so pozabljene, z izjemo uporabe v krščanskih obredih in ob kronanju monarhov. **Ključne besede:** afriške palice, medkulturna povezava, Dogoni, Mali, Egipt, Hetiti, Mezopotamija

ABSTRACT

The article presents six to date unpublished staffs from the African collection of the Slovene Ethnographic Museum. Its main focus is on the ritual staffs of the Dogon from Mali. The article describes the phenomenon and development of staffs from ancient Egypt, Mesopotamia, Etruria, and Greece to Early Christian Ireland, and the intercultural connections with the staffs from the African collection of the Slovene Ethnographic Museum. The research was carried out on the basis of records, iconography, and archaeological finds. The study of such staffs is important because they had a social and religious role in ancient cultures, in some places in Africa even to the present day, while they have become forgotten in Europe, with the exception of their use in Christian rituals and the coronation of monarchs.

Keywords: African staffs, intercultural connections, Dogon, Mali, Egypt, Hittites, Mesopotamia

Uvod

V afriški zbirki Slovenskega etnografskega muzeja je shranjenih 22 lesenih palic, ki so bile namenjene za različno uporabo. Najstarejši muzejski primer je iz leta 1843, ko je Deželni muzej za Kranjsko pridobil bojno opremo sudanskega šejka Gundarja. Masivna palica z odebeljenim koničnim zaključkom je bila v funkciji udarne gorjače in je hkrati predstavljala tudi statusni simbol lastnika. Prvotno

je bila prebarvana z rdečkastim naravnim barvilom (Frelih 2009: 158, sl. 185). Predmete je muzeju podaril avstrijski konzul Anton Lavrin. Palico s statusnim pomenom poznamo tudi iz sudanske zbirke misijonarja dr. Ignacija Knobleharja, ki jo je v Ljubljano pripeljal leta 1850. Narejena je iz ebenovine in na vrhu okrašena z izrezljano glavo ujede (Frelih 2009: 147, sl. 117). Knoblehar je del afriške zbirke odpeljal na Dunaj in je danes shranjena v Svetovnem muzeju (Weltmuseum). Tam je tudi palica s kratkim ročajem, na katerega je pritrjen antropomorfno oblikovan glavič (Frelih 2009: 159, sl. 190); verjetno so jo uporabljali kot sveto palico oz. žezlo.

260

Nekatere lesene palice so imele obredni pomen, druge so izražale status lastnika, tretje pa so lahko služile kot statusni simbol in hkrati tudi kot orožje. V afriških kulturah so imele palice še v bližnji preteklosti zelo pomembno družbeno vlogo, v sodobnem času pa njihova uporaba postopoma izginja.

V uvodu študije o afriških palicah je Allen R. Roberts zapisal, da je osnovna funkcija palice, da se človek nanjo opira in z njo varuje ter uveljavlja svoje interese. Starejšim in slepim pomaga pri hoji, lahko se jo uporabi za uveljavljanje svoje volje ali preprosto za to, da osebi, ki jo nosi ali maha z njo, ljudje prisluhnejo. Zaradi teh lastnosti palice pogosto dobijo simboličen, čaroben ali svet pomen. Lahko se jih uporabi za blagoslov osebe, za razglasitev političnega statusa ali pa kot vezni člen z božansko močjo, da priključijo strela in udari v sovražnika. Vsestranska funkcija palice je univerzalna v vseh kulturah, prav tako pa je pomembna njena dekoracija, ki določa simbolno vlogo samega predmeta. Najpogostejše so upodobitve živali, antropomorfni okras in abstraktni liki. Kača npr. predstavlja preobrazbo, prehod in mistično moč. Moške figure nastopajo v povezavi s prikazom mitoloških prednikov, medtem ko motiv ženske predstavlja doumevanje ženske kot temeljnega kamna življenja, zato jim z upodobitvami na palicah izražajo globoko predanost. Okrasje palice je kot kodiran jezik, ki ga izbranec lahko "bere" med obredi – verskimi ali političnimi. Ponavadi so lastniki palic moški, saj so interpretirane kot podaljšek avtoritete. S palico lahko lastnik nekaj pokaže, grozi ali nagradi. Ker pa je v Afriki oblast razumljena kot dar bogov, delujejo palice kot podaljšek roke in nevidni posrednik med človekom in sveto močjo. Afriške palice predstavljajo pomemben del družbenega življenja (Roberts 1994: 1–2).

Palica je v starih kulturah imela velik pomen, saj je tisti, ki je odločno nastopil z njo, dobil moč prepričljivosti. Zelo nazoren primer nam je ohranil Homer v uvodnem spevu Iliade z opisom Ahilove jeze nad Agamemnonom: "Vendar glasno ti povem in s trdo prisego potrdim: / tule na žezlo, ki več ne požene ne rozge ne lista." Žezlo je bilo leseno, narejeno iz lesa drevesa, ki je raslo na gori, lubje je bilo odstranjeno in površina lepo zglajena. Ahil poudari, da ga Ahajci uporabljajo le takrat, ko se sklicujejo na zakone vrhovnega boga Zeusa. Vsi zakoni, ki vladajo zemlji, so Zevsovi in z žezlom v roki Ahil priseže, da jih bo spoštoval.¹ Navada, da oseba med javnim nastopom drži v roki palico, je znana tudi v drugih kulturah. Leo Poljanec je med bivanjem v Togu v zahodni Afriki v letih

¹ Homer, Iliada 1982: 1, 233–234.

1912-1914 fotografiral posvet moških in govoreča oseba drži v roki govorniško palico.² Tudi v Sloveniji poznamo primer t. i. gorske palice, ki sodi med sodniške palice in predstavljala simbol oblasti nad člani gorske skupnosti³. Gorsko palico je v rokah držal "gorski gospod" ali njegov namestnik na sestankih skupnosti, ko so razpravljali o gospodarjenju na skupnem ozemlju.⁴ Nekdaj so npr. Švedi svoje dogovore potrdili tako, da je govornik zagrabil sulico, kar je zagotavljalo, da dogovorjeno drži.⁵

Interpretacija izbranih afriških palic iz zbirke SEM temelji na raziskavi kultur, ki te palice uporabljajo oz. so jih uporabljale, ter na podlagi primerjav z drugimi afriškimi, mediteranskimi in evropskimi kulturami. Zaradi omejitve obsega prispevka sva nakazala nekaj možnosti, kako se lotiti razlag različnega pomena afriških palic. Selektivno predstavljeno gradivo ne dopušča kompleksne kulturno-zgodovinske analize, zaradi svoje specifičnosti pa kljub temu odpira širok spekter raziskovalnih področij.

1. Lesena palica vrste *dolaba* v obliki črke Y in se zaključí z zarezami; dolžina: 67 cm; Mali, druga polovica 20. stoletja. (Slik. pril. 1)

2. Lesena palica vrste *yo domolo* v obliki konjske glave z zarezami, z očmi in izrazitimi uhlji, razprtim gobcem, greben nima cikcakaste oblike, temveč je sestavljen iz dveh sedečih figur – zgoraj ženska, spodaj moški; dolžina: 75,5 cm; Mali, druga polovica 20. stoletja. (Slik. pril. 4 a)

3. Lesena palica vrste *yo domolo* v obliki konjske glave z razprtim gobcem in ušesom, močno poškodovan cikcakast greben; dolžina: 60 cm; Mali, druga polovica 20. stoletja. (Slik. pril. 4 b)

4. Lesena palica vrste *yo domolo*: oblika glave spominja na stiliziranega mravljinčarja ali konja z zaprtim gobcem, greben nima cikcakaste oblike in se zaključí s človeško glavo; dolžina: 76 cm; Mali, druga polovica 20. stoletja. (Slik. pril. 4 c)

5. Kij – lesena palica s spiralno ovito žico se zaključí z nesimetričnim glavičcem; dolžina 73 cm; Sudan (?), prva polovica 20. stoletja. (Slik. pril. 3)

6. Lesena palica, ki se zaključí z moško figuro s pokrivalom/frizuro in pritrjenim čopom las, s sklenjenimi rokami na trebuhu. Pod njim še ena moška figura z rokami sklenjenimi na trebuhu. V zgornji del palice so izrezljane izbokline, v vsaki pa je obraz opice. Spodnji del palice je na sprednji strani okrašen s kuščarjem, na zadnji pa je kača; dolžina: 109 cm. (Slik. pril. 9)

² Dokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja.

³ Genezo sodniškega žezla oziroma sodniške palice je pregledno predstavil Tomaž Nabergoj na primeru analize insigrij ptujskega mestnega sodnika (Nabergoj et. al. 2003: 79-81).

⁴ Simič in Friedl 2004: 151.

⁵ Zanimiva je tudi zgodba Thora, ki se poda na pustolovščino brez svojega kladiva. Na poti mu prijazna velikanka posodi preprosto palico. Boga skoraj odnese tok, ki prihrumi z gore, vendar ga Thor v ritualu s palico ustavi. Ko mu preko vseh ovir uspe prodreti do jame, ga napadeta velikanovi hčerki. Zoperstavi se jima s palico, s katero se opre ob strop jame, in zvrha pritiska na stol, pod katerega sta se skrili velikanke, dokler jima ne zlomi hrbta (Grönbech 1931: 127, 231).

Yo domolo in dolaba

Med najbolj znane obredne palice uvrščamo *yo domolo*, ki jo uporabljajo Dogoni v Maliju. Po tradicionalnem izročilu prikazuje predstavo dogonskega izvirnega greha – upora bogu Ammi s krajo delčka Sonca. Palica *yo domolo* se nosi preko rame. Starešina, varuh palice, se imenuje Yo, mlajši člani skupine obrednih tatov pa se imenujejo Yone oz. Yona (vsi ti izrazi pomenijo tat). Njihova družbena vloga so rituali ob smrti drugega Yone. Takoj po smrti se izbere njegov naslednik, ki vzame pokojnikovo palico in z njo ponoči hodi po vasi, z drugim *yo domolom* pa ubija vse domače živali, ki mu stopijo na pot (Roberts 1988: 70). Medtem v hiši pokojnika potekajo še drugi rituali ter žrtvovanje kože. S temi rituali preide življenjska sila v palico in postane lastnina pokojnikovega naslednika. Pokojnikov sin žrtvuje še drugo kozo, nato potekajo pogrebne procedure in maskirani ples, Yoni iz bližnjih vasi pa se zberejo z *yo domolom* na rami (Roberts 1988: 70).

262

Ikonografijo palic in običaje Yoni lahko pojasni zgodba o nebeški barki. Sedmi Nommo (prednik) se je vtihotapil k velikemu Nommu, kovaču bogov, in ukradel delček Sonca v korist ljudi na Zemlji. Žerjavico je ukradel z razprtim kljunom ukrivljene palice, ki močno spominja na konjsko glavo. Konj je nebeško barko Nomma vlekel do vode po padcu na Zemljo (Ezra 1988: 94).

Pojavljajo se tudi manjše razlike v upodobitvi “konja”, lahko pa je upodobljen tudi pes, kot zaščitnik hiše, mravljinčar, ki krade med, ter zajec, ki je “veliki tat”. Občasno so ukrivljene palice z rdeče pobarvanim gobcem upodobljene na pročeljih svetišč, kar naj bi predstavljalo krajo delčka Sonca in krvavi obred ob smrti Yone. Na ukrivljenem delu so vrezane luknje, a njihovo število ni na vseh palicah enako, prav tako ne število cikcakastih vzorcev (Roberts 1988: 72; Ezra 1988: 94).

Palice se med seboj razlikujejo, saj družina izbere motive na podlagi svoje zgodovine. Na zadnji strani so pogosto izrezljane človeške figure v cikcakasti obliki. Ta motiv je upodobljen tudi na skalah in predstavlja spust nebeške barke na Zemljo.⁶ Starejši Yona ponavadi poseduje palico, ki se popolnoma razlikuje od ostalih.

⁶ Na palici so zelo poudarjena ušesa, ki so lahko navadna živalska ušesa ali pa antropomorfna. Včasih so na zadnji strani zrezane iztegnjene roke človeške figure (Roberts 1988: 73–74).

1 - Palica *dolaba* iz Malija (foto: M. Habič, arhiv SEM).

Posebna oblika dogonske palice se imenuje *dolaba* in jo uporabljajo moški udeleženci med obredom *sigi* – praznujejo ga vsakih 60 let in gre za “obnavljanje” dogonskega mita o izvoru smrti (slik. pril. 1). Ko se *sigi* naslednje leto premakne v drugo regijo, *dolaba* predstavlja simbol prenosa. Palico shranijo do smrti njenega lastnika. Ko so pogrebne in posmrtno slovesnosti končane, *dolabo* odnesejo v skalno zaklonišče, tako kot je duša pokojnika simbolično našla svoj mir zunaj naselja (Ezra 1988: 97). Moški *dolabo*, ki ima obliko črke Y, držijo v levi roki, uporabljajo pa jo tudi kot sedeže med pogostim pitjem piva med obredi. *Dolaba* predstavlja popolno udeleženo moškega pri ritualih, ki so nujno potrebni za njihovo družbo. Palice so največkrat okrašene z izrezljanimi figurami prednikov in cikcakastim motivom, ki ponazarja kačo. Uporabljajo jih tudi pri žrtvenih obredih, zato so pogosto polite s kurjo krvjo, z različnimi olji in naravnimi barvili. To še dodatno okrepi vitalne sile, ki se simbolno preko palice prenašajo na njenega lastnika (Ezra 1988: 97).

Egipt in geneza svetih palic

V preddinastičnem obdobju, ok. 3100 pr. Kr., so na stenskih poslikavah, na keramiki in na ročajih nožev upodobljeni moški s palicami različnih oblik. V njih lahko prepoznamo različne funkcije kot npr. metanje, kazanje itd., odvisno od oblike palice (Schwabe in Gordon 1988: 66–67).⁷

264

V Slovenskem etnografskem muzeju je v afriški zbirki tudi pet primerov palic z okroglim ali elipsoidnim glavičem, ki je lahko narebren ali pa popolnoma zglajen. Že na prvi pogled te vrste palic spominjajo na kij, smrtonosno udarno orožje, ki je bilo poznano že v najstarejši dobi egipčanske civilizacije. Že v obdobju kulture Nakada (Naqada) se v Egiptu pojavi kij v obliki diska, ki ga kmalu zamenja za boj bolj učinkovit kij hruškaste oblike, ki je enak in sočasen s sumerskimi in elamski kiji, od koder verjetno izvira. Kij v obliki diska so Egipčani obdržali kot kraljevo regalijo in je obenem znak, da je kralj bojevnik, medtem ko je kij v obliki hruške postal standardno orožje v kraljevi vojski (Rice 2003: 101, 258).⁸

2 - Severna zunanja stena hipostilne dvorane v Karnaku. Faraon Seti I. s kijem udarja po sovražnikih pred bogom Amonom (foto: Günther Hölbl).

⁷ Za celovit pregled uporabe in pomena palic v starem Egiptu glej Hassan 1976.

⁸ Kralj Škorpion je omenjen na glavi kija iz Hierakonpolisa, vendar verjetno ne gre za legendarnega vladarja (Rice 2003: 114).

3 - Kij – lesena palica z glavičem je okrašena z bakreno žico. (foto: M. Frelih, arhiv SEM)

Na kamniti paleti, ki je datirana približno 3100 pr. Kr., je prikazan faraon Narmer, ki z levico drži za lase klečečega ujetnika, desnico pa dviga v zamahu, da pokonča sovražnika s kijem z okroglim glavičem (Hobson 1987: 54). Ta sloviti prizor kraljeve manifestacije moči je ostal stalnica v ikonografiji egipčanske umetnosti vse do zatona velike civilizacije (slik. pril. 2). Upodabljanje vsemogočnega vladarja, ki s kijem pobija nasprotnika, izhaja iz starodavne ideje preddinastičnih kultur v porečju Nila, saj je po mitološkem izročilu uporaba kija povezana z enim od primarnih božanstev, ki so ustvarjala svet. To je bil bog Tatenen, s katerim se začne nastanek zemlje. Je posebljena prva zemeljska tvorba, ki jo v simboličnem smislu posnema arhitektura prvotnih mastab in kasnejših piramid. Tatenen je v eni roki imel dve palici in po legendi je z njima odgnal kačo iz nastajajoče zemlje. V drugi roki je nosil kij z magično močjo in je bil posvečen njegovemu sinu sokolu. Kij je imel božanski pomen in so ga posebej častili kot sveti predmet (Bunson 2002: 396).

Palico s kljuko na vrhu in "vilicami" na spodnjem delu še dandanes uporabljajo na področju Egipta ter ponekod po svetu kot pastirsko kljuko. Pastir torej nadomesti vodjo črede (bika ali ovna). V tem lahko vidimo povezavo palice, ki jo uporablja pastir, z močjo oziroma oblastjo (Schwabe in Gordon 1988: 68). Nubijske rezbarije, ki so verjetno iz preddinastičnega obdobja, med drugim upodablja tudi palice *was*, kar morda pomeni, da so nubijskega izvora. Prve palice *was* datirajo v zgodnje dinastično obdobje in so bile najdene blizu templja v Abidosu v obliki hieroglifov in zapisov (Schwabe in Gordon 1988: 69–70). V grobnici Ptahmerija v Denderi, ki datira v 9. dinastijo, je prikazana vrsta koz, ki

ji sledi pastir s palico *was* poveznjeno čez ramo (Schwabe in Gordon 1988: 70), podobnost s tem prikazom pa lahko primerjamo s sodobnimi Dogoni, ki že prej omenjeno palico *yo domolo* nosijo poveznjeno čez ramo (slik. pril. 4 a, b, c).

266

4 a, b, c - Tri obredne palice *yo domolo* iz Malija (foto: M. Frelih, arhiv SEM).

Palica *was* se pojavi na mejnih stelah stopničaste piramide v Sakari. Na vrhu stele je fetiš boga Anubisa, ki ga povezujemo z šakalom in označevanjem teritorija, ovit okoli stebra skupaj z *was*-znakom, ki gre skozi znamenje *ankh*. Upodobljena je tudi na vzhodni steni Snefrujeve piramide v Meidumu na nedokončanem kamnu. Ker je palica *was* pogosto upodobljena v kontekstu kamnoseštva, je možno, da je bila iz kulturne uporabe prenesena na obrt kot palica za merjenje, kar vidmo na tebanskih grobnicah, kjer je prikazano merjenje žitnic (Schwabe in Gordon 1988: 73–74).

Teksti piramid omenjajo, da *was* ali podobne palice podpirajo nebo na štirih straneh, torej na neki način zaznamujejo zemeljske in nebeške meje. Uradnik z držanjem palice torej dobi božansko moč in lahko določa meje namesto boga (Schwabe in Gordon 1988: 88) (slik. pril. 5).

5 - Bog Haroeris z *was*-palico. Svetišče v Kom Ombu. (foto: Günther Hölbl)

Calvin Schwabe in Andrew Gordon navajata več pojavov podobnih palic v Afriki od druge polovice 19. stoletja pa vse do danes (Schwabe in Gordon 1988: 65). Najsevernejši Niloti uporabljajo palico, ki je podobna spodnjemu, viličastemu delu palice *was*, za odstranitev trničevja, da lahko obdelujejo zemljo (Schwabe in Gordon 1988: 84). Avtorja menita, da gre v primeru palice *was* za prazgodovinsko in historično kulturno povezavo med ljudstvi nilotsko-saharske jezikovne skupine in afro-azijskimi ljudstvi v severni Afriki (Schwabe in Gordon 1988: 85). To teorijo potrjujejo tudi novejša raziskave, ki vse bolj intenzivno potekajo v smeri iskanja sledi, ki jih je v afriških kulturah pustila civilizacija starega Egipta. Predvsem območje južnega Sudana je bilo zaradi težko prehodnih močvirnatih področij stoletja izolirano in tam živeča ljudstva, kot so Šiluki, Barijci in Dinke, so ohranila prazgodovinske prvine načina življenja, obrtniškega znanja (kovaštvo, lončarstvo) in verske predstave z izrazito monoteistično osnovo (Daum 2007: 354–355; Frelih 2009: 41–42). Slednja ima korenine globoko v preddinastičnem Egiptu, ko so ljudje zaradi klimatskih sprememb zapustili nerodovitno Saharo in se preselila k obrežju Nila. Podoba najvišjega božanstva je bila povezana s čaščenjem Sonca, od katerega je odvisno življenje vseh živih bitij. Njegovo univerzalno moč je na zemlji predstavljal kralj, ki je bil hkrati tudi nosilec nadnaravne življenjske moči, od katere sta bila odvisna rodovitnost in blagostanje dežele. Kralj je moral to moč ohranjati

in jo ciklično obnavljati v prazničnem obredu *sed*, s katerim je bil seznanjen v določenem obdobju vladanja. Obred *sed* je kralja vodil v skrivnost misterijev, ki so utrdili njegovo izjemno vitalnost. Pomemben del obreda je bil tudi kraljev tek po osrednjem dvorišču v tempeljskem kompleksu, ki je v simbolnem smislu pomenil, da je kralj s svojo močjo povezal vse kraljestvo, z duhovno močjo pa je ustvaril vez med nebeškim in zemeljskim svetom. Kralj je imel pri tem obredu oblečen predpasnik, izza katerega mu je zadaj visel bikov rep, ki je simboliziral prenos bikove moči nanj. V svetih zapisih Egipčani sami sebe imenujejo “božja živina”, kralja pa “mogočni bik”. Asociacija bika kot vodje črede s kraljem je prisotna pri večini starih kultur (Schwabe in Gordon 1988: 89). Simbola *ankh* in *djed* se pogosto pojavljata v družbi palice *was* in skupaj pomenijo *življenje, stabilnost, oblast*. Že v zgodnjem dinastičnem obdobju se bogovi pojavljajo s palico *was*, od starega kraljestva dalje pa tudi kralji, pogosto skupaj z znakom *ankh*. Vsi trije omenjeni znaki so pomemben del religije, vendar pa njihovega izvora ne znamo razložiti. Schwabe in Gordon predpostavljata, da gre za izpeljanke iz bikove anatomije, z njo pa so se srečali svečeniki med žrtvovanjem in seciranjem bikov (Schwabe in Gordon 1988: 62, 64).

Pomen svetih palic na Orientu

Žezlo je bilo poleg prestola najpomembnejša vladarska insignija. Verovanje, da je žezlo poslano od boga, je pripeljalo do razumevanja njegovega božanskega pomena. To je izraženo tudi v sumerskih tekstih, ki omenjajo žrtvovanje in darovanje samemu žezlu kot svetemu predmetu. Žezlo je veljalo za simbol vladarske moči tudi med bogovi, starejši božanski predhodnik ga je izročil vrhovnemu bogu kot potrditev njegove nadvlade. Teksti med drugim za žezlo navajajo opisna imena, ki kažejo na simbolni pomen v povezavi z rodovitnostjo in dolgim življenjem. Žezlo je bilo simbol vitalne energije, ki jo je bilo potrebno ciklično obnavljati (Van Buren 1956: 101).

Pastirji že od nekdaj uporabljajo ukrivljeno palico za zbiranje črede, ta ideja pa se že zelo zgodaj prenese na doumevanje delovanja vladarja ali svečenika. Tako je bilo tudi v Mezopotamiji, Siriji in Anatoliji, kjer so ukrivljene palice uporabljali vladarji in bogovi, svojo vlogo pa so odigrale tudi kot ritualni predmeti, kar vse potrjujejo pisni viri in arheološka odkritja. Mezopotamska zakrivljena palica *gamlu* je bila ritualen predmet, ki so ga uporabljali za odganjanje zla ter očiščenje (Ambos in Krauskopf 2010: 127). Bog Amurru in njegova manifestacija An-an-marttu je kot očiščevalec nosil *gamlu*, skupaj s posodo s posvečeno vodo. Amurru je na starobabilonskih pečatih upodobljen z eno ali celo dvema palicama. Narejena je bila iz lesa, včasih obdana s kovino in je imela moč očiščenja zla in greha. Pogosto je skupaj s kipcem imela funkcijo zaščite hiše in je ščitila dom pred demoni in zlemi silami. Je tudi orožje vrhovnega babilonskega boga Marduka, asirskega boga Assura, boga Sina ter boginje Ištar (Ambos in Krauskopf 2010: 128, 129). Kralj je *gamlu* uporabljal le pri obredih, s katerimi se je zaščitil pred zlobnimi demoni. Kraljevi insigniji sta predstavljala žezlo – *hattu*, žezlo pravice, in palica – *šibrru*, ki predstavlja neusmiljenost. Asirski kralj Sanherib je trdil, da ju je bog Assur predal njemu v roke z namenom, da uniči sovražnike (Ambos in Krauskopf 2010: 130).

Hetitski vladar je vihtel palico *kalmuš*, ki je bila narejena iz lesa in obdana ter okrašena z žlahtnimi kovinami. *Kalmuš* se povezuje s pastirsko palico, medtem ko se krajša ukrivljena palica povezuje z lovom na živali. Muršili III. je na pečatu upodobljen z dolgo ukrivljeno palico, ki se zaključí s ptičjo glavo. Hetitski kralj palice *kalmuš* ni uporabljal v dejanskih ritualih, temveč le med procesijo pred njimi in po njih. Ko vladar z ženo sede na prestol, mu služabnik preda laneno tkanino, *kalmuš* pa postavi na desno stran prestola (Ambos in Krauskopf 2010: 132, 133). V tekstih piše, da je le kralj vihtel palico *kalmuš*, ki je bila uporabljena tudi v obredih večanja vladarjeve moči, kar nakazuje na to, da je *kalmuš* simbol vladanja, uradniki pa so nosili ravno palico *gidru*, ki je bila znana že v Mezopotamiji. Obe palici sta bili tudi atribut bogov (Ambos in Krauskopf 2010: 133).⁹

V babilonski zgodbi o stvarjenju sveta in bitki z boginjo Tiamat bogovi Marduka proglasijo za kralja in mu predajo žezlo, prestol in orožje (Mackenzie 1915: 144). Kontinuiteta ukrivljene palice se v Anatoliji nadaljuje tudi po propadu hetitske države, v Mezopotamiji pa tudi še v 1. tisočletju pr. Kr. (Ambos in Krauskopf 2010: 139).

Uporaba palic v mediteranskih kulturah

V stari Grčiji so palice uporabljali v različnih kontekstih, vendar pa ne v ritualih. Občasno je Zevs upodobljen z ukrivljeno palico, kar je verjetno povezano z babilonskim bogom Mardukom, spet drugič je upodobljen s palico za hojo ali krajšo ukrivljeno palico, ki spominja na etruščanski *lituus*. Kratka palica z zaključkom v obliki črke r, kot je npr. na kipcu iz Isola di Fano, kjer jo nosi moški, ki ni pastir, temveč verjetno predstavlja uradnika ali svečenika. Kogar koli kipec predstavlja, je palica prekratka za praktično uporabo, zelo pa spominja na *lituus* (Ambos in Krauskopf 2010: 139). V grško-rimskem svetu se pojavi tudi t. i. palica *lagobolon*, ki so jo uporabljali za lov in kot znak uradnika. To je prikazano na reliefu iz Chiusija, kjer se več moških opira na palice takšne oblike ali pa jih imajo poveznjene preko rame ter sedijo na *selli curules*, ki je znak visokega uradništva (Ambos in Krauskopf 2010: 140). Razvile pa so se tudi palice, ki so prekratke ali preveč ukrivljene za praktično uporabo kot npr. zbiranje črede ali oporo in so zelo podobne palicam *gamlu* in *kalmuš*. Očitno so jih uporabljali v ritualih ali kot insignije. Spiralni *lituus* se v Etruriji pojavi že v poznem 8. oz. 7. stoletju pr. Kr., pozneje pa se pojavi daljša palica, katere spirala ni tako močno zavita in precej spominja na hetitsko palico *kalmuš*, te neomajne podobnosti pa potrjujejo močan bližnjevzhodni vpliv (Ambos in Krauskopf 2010: 142, 143).

Uporabo žezla z ukrivljenim zaključkom poznamo tudi v situlski umetnosti, ki je bila razširjena v jugovzhodnoalpskem prostoru v sredini zadnjega tisočletja pr. Kr. Na znani situli z Vač ima sedeča moška oseba v roki žezlo razcepljeno na dva

⁹ Asirski kralj Esarhadon je leta 671 pr. Kr. napadel Egipt in prišel vse do Memfisa. Svojo zmago je obeležil na steli, kjer je prikazan v nadnaravni velikosti, v roki ima žezlo in dve vrvi, s katerima drži dve majhni figuri, ki predstavljata kralja Ba'ala in egipčanskega princa prestolonaslednika Ushanhuruja (Kahn 2004: 116; Mackenzie 1915: 475).

kraka, ki se zaključita s stilizirano ptičjo glavo z izrazitim kljunom.¹⁰ V tem primeru je potrebno ponovno izpostaviti egipčanskega boga Tatenena, ki je imel dve palici in magični kij posvečen sokolu. Tatenen je bil namreč čaščen tudi kot božanstvo obnavljajočega naravnega cikla povezanega z rodovitnostjo in preobrazbo umrlega v večno življenje. Zato so ga častili kot spremljevalca in varuha duš na poti v večnost. Oblika žezla na situli z Vač spominja tudi na novodobne dogonske obredne palice *dolaba*, palico *yo domolo* pa bi lahko prepoznali v sorodnem tipu žezla na situli iz Magdalenske gore nad Šmarjem (gomila 13/ grob 55).¹¹

270

6 - Žezlo z dvojno živalsko glavo na situli z Vač.

7 - Žezlo z živalsko glavo (kača?) na situli iz Magdalenske gore.

Čeprav je med predmeti velika časovna in prostorska razdalja, jih povezuje njihova vloga v kontekstu posmrtnega kulta, ki ima v obeh primerih korenine v starem Egiptu. Na situlah so osebe z žezlom podobe pokojnikov, ki so nanizane v zaporedju dogodkov, ki bodo stalnica v njihovem neskončnem življenju (obredno

¹⁰ V železni dobi se pojavi še ena vrsta nekakšnega statusnega predmeta: v Novem mestu na Kapiteljski njivi je bil v grobu XXIX/2 odkrito bronasto žezlo iz 7. stoletja pr. Kr. Predmet je verjetno imel dvojno funkcijo – žezlo in ropotulja. Sestavljen je iz bronastega tulca, ki je bil nasajen na lesen ročaj, na drugi strani pa so bile nanj pripete verižice z obeski. Lahko ga razumemo kot predmet za odganjanje zlih duhov. Iz opisa je razvidno, da je bil najden v ženskem grobu (Križ et. al. 2009: 121, 122).

¹¹ Kastelic 1962: Vače 97-99, priloga E; Magdalenska gora 99, priloga F.

maziljenje, pitje pijače, pojedina, ples, lov, erotični užitki itd.).¹² Situle so bile svete posode in so pomenile najvažnejši pridatek v grob umrle osebe višjega družbenega sloja (npr. vladar, svečenik, svečenica, šaman/ka).

Preko Etruščanov *lituus* prevzamejo tudi Rimljani. Najbolj znan je bil kot palica avgurov. Cicero piše, da ga je Romul uporabljal ob ustanovitvi Rima, v drugih virih pa ima *lituus* vlogo reševanja konfliktov. Na denariju Pomponija Mola iz leta 97 pr. Kr. rimski kralj Numa Pompilij drži *lituus* med žrtvovanjem. Za časa Nume Pompilija verjetno *lituus* dobi izključno ritualno vlogo (Ambos in Krauskopf 2010: 139, 144).¹³

Žezla, ki so predstavljala absolutno imperialno moč Rima, uvede šele cesar Avgust. To so bili kot paradni predmeti, ki so jih vladarji nosili na vozu na proslavi vojaške zmage. Edino vladarjevo žezlo je bilo najdeno na Palatinu in je datirano v čas cesarja Maksencija, ki je vladal v začetku 4. stoletja. Palica iz slonovine je zaključena s kroglo ali z orlom. Tovrstna žezla so upodobljena tudi na novcih in poslikavah.¹⁴ Zanimive primere žezel poznamo iz rimske Britanije.

8 - Glava rimsko-britanskega žezla iz bakrene zlitine in predstavlja boga Marsa; dolžina: 5,4 cm; datacija: med c. 150 in 250 n. š.(objavljeno z dovoljenjem Adama Daubneya).¹⁵

¹² Frelih 1998: 25–26.

¹³ Podobno kot grški bog Hermes, ima tudi rimski Merkur pri sebi palico imenovano *caduceus*. Če se je z njo dotaknil ljudi, jih je lahko uspaval in s ponovnim dotikom prebudil iz čarobnega spanca.

¹⁴ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1544019/Sceptre-from-Roman-emperor-exhibited.html> Š15. 5. 2013Č

¹⁵ <http://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/226575>: Š23. 5. 2013Č.

Izdelana so iz brona in največkrat se zaključujejo s konkretno upodobitvijo glave božanstva ali vladarja (Watts 2002: 129). Žezlo iz rimsko-keltskega svetišča v Farley Heathu predstavlja kombinacijo podzemnih božanstev, keltskega Jupitra ali celo keltskega Marsa (Aldhouse-Green 2005: 121; Allason-Jones 2011: 12). Preprosto izdelana žezla so bila na začetku del domače produkcije, poznejši izdelki pa so nastali pod rimskim vplivom ali pa so bili celo uvoženi. Slednji imajo predvsem povezavo z imperialnim kultom in kažejo težnjo po prevzemanju vloge lokalnih keltskih božanstev (Watts 2002: 129).¹⁶ Primer glave žezla je bil najden tudi v okraju Lincolnshire v vzhodni Angliji, ki pa ga lahko stilno primerjamo s palico iz afriške zbirke SEM (slik. pril. 8 in 9).

272

9 - Zgornji del palice, ki se zaključí z moško figuro s pokrivalom (foto: M. Frelih, arhiv SEM).

Miranda Aldhouse-Green je že pred skoraj desetletjem omenila pojav palic pri dveh časovno in prostorsko zelo oddaljenih kulturah – pozne železne dobe v Britaniji in ljudstva Senufo v južnem Maliju v zahodni Afriki. V železnodobnem grobu v mestecu Brough-on-Humber sta bili najdeni dve glavi žezla in z železom

¹⁶ Skoraj z gotovostjo lahko rečemo, da žezla niso novost, ki so jo Rimljani uvedli v Britaniji. To potrjujejo najdbe žezel v železnodobnih in keltskih najdiščih v južni in srednji Evropi. Glej primer žezla iz epohalnega keltskega najdišča Hallein: grob 59, bronasto in železno žezlo z odebeljenimi diskastimi nastavki. Višina predmeta je 32,4 cm. Avtor ga imenuje „Kultstab“ (kultna palica) in postavi njegovo poreklo v venetski prostor severne Italije (Zeller 2001: 19).

okovano vedro. Glaviča imata obliko moške glave s pokrivalom, ki spominja na čelado, verjetno pa sta bili skupaj z vedrom grobna pridatka nekoga na visokem položaju ali celo svečenika. Avtorica najde primerjavo pri poljedelskem simbolnem predmetu ljudstva Senufo, kjer je na palici ženska glava s podobnim pokrivalom. Obredna palica je bila izdelana iz lesa in okrašena s školjkami kavri. Ta palica je bila v uporabi kot kulturni predmet v obredih povezanih z rodovitnostjo in vzdržljivostjo mladih moških na polju. Uporabljali so jo pri tekmovanjih rahljanja zemlje, ob smrti njenega lastnika pa je igrala vidno vlogo v pogrebnih ceremonijah. Tipološka sorodnost palic, na katero je opozorila Aldhouse-Greenova, je zanimiva v kontekstu različnega razumevanja vloge palice, čeprav gre za podobne oblikovne poteze.

Palica med profanim in sakralnim pomenom v zahodni Evropi

Poleg kulturne vloge ima žezlo tudi vlogo, ki se v poznejših obdobjih še bolj stopi v ospredje – vlogo vladarske regalije. Lep primer je bil odkrit v ladijskem pokopu anglosaškega kralja Redwalda v kraju Sutton Hoo.¹⁷ Žezlo je izdelano iz brusnega kamna, z bradatimi reliefi, ki naj bi predstavljali prednike, in zaključkom v obliki prstana z jelenom na vrhu, ki pa predstavlja moškost. Tudi anglosaški kralj Sveti Edvard Spoznavalec (1003–1066) je na pečatu prikazan sede na prestolu, s kroglo v eni in z žezlom s ptico na vrhu v drugi roki, na tapiseriji iz Bayeuxa pa je prikazan z masivnim žezlom (Loyn 1984: 20, 116).¹⁸

Pred ustoličenjem irskega plemenskega kralja je uradnik s t. i. palico oz. belo palico pomahal nad glavo glavnega izvoljenca, mu nadel ime in mu predal “žezlo”. Ta del obreda ustoličevanja je bil obvezen, torej je imel uradnik možnost, da ne izbere kralja, če nobeden od kandidatov temu položaju ni ustrezal (Hore 1857: 225).¹⁹ Robert Ritner v svojem članku poskuša identificirati koptske vplive na Irsko v zgodnjih obdobjih, o stikih z Egiptom pa pričajo tudi dokazi o močni trgovini (Ritner 1976: 4, 5). Izpostavi zanimive povezave med prizori Kristusa na irskih križih (Clonmacnois, Kells, Monasterboice, Durrow), kjer Kristus stoji frontalno s prekržanimi rokami, v katerih drži na prsih križ in palico *tau* (Ritner 1976: 80), ki je prisotna pri čaščenju v koptskih cerkvah (Butler 1884: 225). Ta prizor zelo spominja na držo boga Ozirisa na egipčanskih upodobitvah (Ritner 1976: 80).²⁰

Ne moremo tudi mimo podobnosti detajlov in same oblike med *yo domolom* in škofovsko palico iz irskega samostana Clonmacnoisa (slik. pril. 10). Zanimiva je

¹⁷ Care Evans 1989: 183–185.

¹⁸ V afriški zbirki SEM je tudi leseno žezlo s kratkim paličastim držalom v obliki košatega drevesa. Na vrhu krošnje stoji ptica, pod njo pa se ovija kača. Mali, ljudstvo Bambara.

¹⁹ V krščanskem kontekstu je znana t. i. Bachell Isu – Jezusova palica, ki je bila uničena leta 1538. Po tradiciji naj bi jo uporabljal sv. Patrik. Izdelana je bila v 8. stoletju, v njej pa naj bi bil kos lesa, ki je prvotno pripadal Jezusovi pohodni palici (Larsen 2001: 79).

²⁰ Na povezavo z Egiptom opozori Ritner tudi s prikazom tehtanja duše na kamnitem križu iz Monasterboica, kjer je osrednja figura Kristus s palico in nadangel Mihael. Kristus je zamenjal Ozirisa, Mihael pa je prevzel vlogo razsodnika od egipčanskega boga Tota. Posredniki tega ikonografskega motiva so bili zopet koptski menihi (Ritner 1976: 80).

predvsem samostojna antropomorfná aplika, obraz na zaključku grebena, podobno kot ga vidimo na afriški palici iz zbirke SEM (slik. pril. 4 c). Greben omenjene škofovske palice sestavlja procesija psov in zelo spominja na značilni okras palic *yo domolov*, ki imajo na grebenu zelo izrazit cikcakast vzorec (Ezra 1988: 94, sl. 45). Ta oblikovna sorodnost pritegne pozornost, saj *yo domoli* izvirajo iz Malija in so bili v uporabi v 20. stoletju, irska škofovska palica pa je bila izdelana ok. leta 1100.

274

10 - Clonmacnoise škofovska palica, ok. 1100. Lesena palica je obdana z bronom, zakrivljeni del je votel, narejen iz broná. Greben sestavlja procesija psov, ki je zaključena v obliki bradate človeške glave. Pod njo je figura škofa, ki ubija zmaja in je bila dodana v 14. ali 15. stoletju. Risba: Ward 1897: 177).

Obredna palica kot primer kontinuitete in spremembe

Čeprav uporaba obrednih palic v zgodovini običajno nastopa v kontekstu obredov in dejanj moških, se sodobna etnoarheološka stroka usmerja tudi na področje, kjer imajo ženske enakovredno ali celo vodilno družbeno vlogo. Pred kratkim je bil predstavljen primer ljudstva Borada iz južne Etiopije in pomen materialne kulture v iniciacijskih obredih ter simbolna vloga svetih prostorov. Pri ljudstvu Borada je lahko posamezna ženska izrazito postavljena v ospredje, saj družbeno okolje izjemno spoštuje njeno znanje in obvladovanje duhovnih veščin, kar je zelo pomemben dejavnik za ohranjanje stabilnosti širših življenjskih okoliščin. Obred ženskega “ustoličevanja” na položaj svečenice in voditeljice skupnosti v marsičem zopet spominja na obredje faraonovega kulta v starem Egiptu: simbolično očiščenje v sveti vodi, uporaba predmetov povezanih z rodovitnostjo, maziljenje in nošenje posebne palice *gumbuwa* kot simbola moči. Po končanih obredih dobi ženska naziv *gimuwa* in začne z novim poslanstvom. Med drugim deli blagoslov predvsem ženskam in otrokom, rešuje spore med moškimi in ženskami, vodi skupinske ženske obrede in aktivno sodeluje na porokah in pri pogrebnih ceremonijah.²¹

Prisotnost staroegipčanskih elementov v različnih afriških kulturah ni naključna, saj ne smemo pozabiti, da se je egipčanska civilizacija skozi dinastična obdobja razvijala

²¹ Arthur 2013: 65–74.

več kot tri tisoč let. Z medkulturnimi stiki, do katerih je posredno prišlo z migracijami, s pomorskim in kopenskim trgovanjem ter z vojaškimi pohodi na bližnjem vzhodu, je Egipt marsikje v Afriki in v Sredozemlju zapustil sledi vse do moderne dobe.²²

LITERATURA IN VIRI

ALDHOUSE-GREEN, Miranda

2005 *An archaeology of images: iconology and cosmology in Iron Age and Roman Europe*. Taylor & Francis e-Library.

ALLASON-JONES, Lindsay (ur.)

2011 *Artefacts in Roman Britain: their purpose and use*. Cambridge: Cambridge University Press.

AMBOS, Claus; KRAUSKOPF, Ingrid

2010 The curved staff in the ancient Near East as a predecessor of the Etruscan lituus. V: *Material aspects of Etruscan religion: proceedings of the international colloquium Leiden, May 29 and 30, 2008*, L. B. van der Meer (ur.). Str. 127–153.

275

ARTHUR, Kathryn Weedman

2013 Material entanglements: gender, ritual, and politics among the Borada of Southern Ethiopia. *African Study Monographs, Suppl.* 46, str. 53–80.

CARE EVANS, Angela

1989 *The Sutton Hoo ship burial*. London: British Museum Publications.

DAUM, Werner

2007 The religion of the Dinka and the Nuer: the fourth monotheistic religion. V: *Handbook of Sudan*. London: Kegan Paul Limited. Str. 345–355.

EZRA, Kate

1988 *Art of the Dogon: selections from the Lester Wunderman Collection*. New York: The Metropolitan Museum of Art.

FRELIH, Marko

1998 Mitološki in religiozni substrat starih sredozemskih kultur v motiviki situle z Vač. *Argo* 41, št. 1–2, str. 20–29.

2009 *Sudanska misija 1848–1858: Ignacij Knoblehar - misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov = Sudan mission 1848–1858: Ignacij Knoblehar - missionary, explorer of the White Nile and collector of African objects*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

GRÖNBECH, Vilhelm

1931 *The Culture of the Teutons, Vol. I*. London: Oxford University Press.

HASSAN, Ali

1976 *Stöcke und Stäbe im Pharaonischen Ägypten bis zum Ende des Neuen Reiches*. München: Deutscher Kunstverlag.

HOMER

1982 *Iliada*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

HORE, Herbert F.

1857 Inauguration of Irish chiefs. *Ulster Journal of Archaeology*, First Series, 5, str. 216–235.

KAHN, Dan'el

2004 Taharqa, king of Kush and the Assyrians. *Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities* 31, str. 109–128.

KASTELIC, Jože (ur.)

1962 *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov: situle od Pada do Donave*. Ljubljana: Narodni muzej.

KOŠAK, Silvin (ur.)

1971 *Kralj Boja: iz hetitske pismenosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

²² O povezavi starega Egipta z afriškimi kulturami glej zbornik referatov z naslovom "Ancient Egypt in Africa" (ur. David O'Connor in Andrew Reid), Institute of Archaeology, University College London, 2003.

- KRIŽ, Borut; STIPANČIĆ, Petra; ŠKEDELJ PETRIČ, Andreja
 2009 *Arheološka podoba Dolenjske*. Novo mesto: Dolenjski muzej Novo mesto.
- LARSEN, Anne-Christine (ur.)
 2001 *The Vikings in Ireland*. Roskilde: The Viking Ship Museum in Roskilde.
- LOYN, Henry Royston
 1984 *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*. Stanford: Stanford University Press.
- MACKENZIE, Donald A.
 1915 *Myths of Babylonia and Assyria: with historical narrative & comparative notes*. London: Gresham Publishing.
- NABERGOJ, Tomaž; VIDMAR, Polona; MILIČ, Zoran
 2003 Dies Geriht Swert hat Lasen mahen ...: o insignijah ptujskega mestnega sodnika. *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj* 1, str. 70–125.
- 276 RICE, Michael
 2003 Egypt's meaning: the origin of Ancient Egypt 5000–2000 BC. London: Routledge.
- RITNER, Robert K.
 1976 Egyptians in Ireland: a question of Coptic peregrinations. *Rice University Studies* 62, str. 65–87.
- ROBERTS, Allen F.
 1988 Of Dogon crooks and thieves. *African Arts* 21, št. 4, str. 70–75, 91–92.
- ROBERTS, Allen F. et. al.
 1994 *Staffs of life: rods, staffs, scepters and wands from the Coudron Collection of African Art*. Iowa: PASALA and the University of Iowa Museum of Art.
- SCHWABE, Calvin W.; GORDON, Andrew H.
 1988 The Egyptian w3s-scepter and its modern analogues: uses in animal husbandry, agriculture, and surveying. *Agricultural History* 62, št. 1, str. 61–89.
- SIMIČ, Vladimir; FRIEDL, Jože
 2004 Gorska palica. V: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga. str. 151.
- VAN BUREN, Douglas E.
 1956 The sceptre, its origin and significance. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 50, št. 2, str. 101–103.
- ZELLER, W. Kurt
 2001 *Der Dürnberg bei Hallein: ein Zentrum keltischer Kultur am Nordrand der Alpen*. Hallein: Keltenmuseum Hallein.
- WARD, James
 1897 *Historical ornament*. London: Chapman and Hall.
- WATTS, Dorothy
 2002 *Religion in Late Roman Britain: forces of change*. Taylor & Francis e-Library.
 <www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1544019/Sceptre-from-Roman-emperor-exhibited.html>
 [15. 5. 2013]
 <www.museum.ie/en/list/artefacts.aspx?article=45486d6a-1428-46dd-87ce-c40a9bcb40f5> [23. 5. 2013]
 <finds.org.uk/database/artefacts/record/id/226575> [23. 5. 2013]

BESEDA O AVTORJIH

Marko Frelj, dr. arheoloških znanosti, je muzejski svetovalec in kustos za afriške in ameriške zbirke v Slovenskem etnografskem. Raziskuje povezave Slovencev z drugimi kulturami, predvsem skozi misijonarske zbirke iz 19. stoletja (prim. Baraga in Knoblehar). V preučevanju afriške materialne kulture preučuje genezo obrednih predmetov, njihovo kontinuiteto in transformacijo, še posebej v odnosu do staroegipčanske civilizacije, ki je pustila sledove tako v afriških kot tudi v mediteranskih kulturah.

Vesna Podržaj, dipl. zgodovinarica. Usposabljanje je po zaključku šolanja opravila v Slovenskem etnografskem muzeju. Študij nadaljuje na Univerzi v Cardiffu, kjer se ukvarja predvsem s preučevanjem keltskih vodnih depositov, ritualov ter mitologije.

ABOUT THE AUTHORS

Marko Frelj, PhD in archaeology, is a Museum adviser and curator of the African and American Collections at the Slovene Ethnographic Museum. He researches the connections of the Slovenes with other cultures, in particular by means of missionary collections from the 19th century (cf. Baraga and Knoblehar). In his research into African material culture he investigates the genesis of ritual objects, their continuity, and transformation, especially in relation to the civilisation of Ancient Egypt, which has left traces in African as well as Mediterranean cultures.

Vesna Podržaj BSc in history. After graduating she completed training at the Slovene Ethnographic Museum. She is continuing her studies at the University of Cardiff, where she focuses on Celtic water deposits, rituals, and mythology.

277

POVZETEK

Izbrani primeri afriških palic iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja vsebujejo stilne karakteristike z zgovornim vsebinskim kontekstom in zato dopuščajo možnost hipotetične interpretacije v povezavi z genezo obrednih palic od mezopotamske in egipčanske civilizacije dalje. Več kot tri tisoč let trajajoče staroegipčanske civilizacije ne moremo prezreti, ko govorimo o različnih afriških kulturah, predvsem kar se tiče religije in z njo povezanih obredov. Podobno velja tudi za določene primere iz materialne kulture (nakit, amuleti, magični pripomočki, statusni predmeti).

Egipčansko palico *was* in zakrivljeno žezlo, kot ga poznamo iz Tutankamonove grobnice ali iz številnih Ozirisovih upodobitev, najdemo v različnih variacijah tudi pri drugih kulturah v Sredozemlju, Afriki in na Bližnjem vzhodu tako v sakralnem kot profanem kontekstu. S širjenjem krščanstva doseže vpliv Evropo, kjer škofovska palica postane obvezen liturgični pripomoček najvišjega cerkvenega dostojanstvenika. Ob tem velja omeniti tudi zapis znanega slovenskega hetitologa Silvina Košaka, ki je v spremni besedi k pregledu hetitske književnosti opozoril na upodobitev kralja Tuthalija IV. iz 13. stol. pr. Kr. v svetišču Yazilikaja. Vlada v levi roki drži zakrivljeno palico in Košak izpostavi, da se je njena stilna podobnost kot simbol pastirske oblasti ohranila v škofovski palici.²³

Pomen palice in širok spekter njene uporabe je vsekakor potrebno obravnavati univerzalno, toda z veliko mero previdnosti, saj oblikovne podobnosti še ne pomenijo tudi vsebinske komparacije. In obratno. Primerjave so lahko fascinantne (in zavajajoče), predvsem če imamo opraviti z različnimi kulturami v izrazitem kronološkem razponu in v veliki geografski oddaljenosti. Toda palica je predmet, človeški izdelek, ki ga je potrebno obravnavati v prostoru in času kot specifičen element neke kulture – od njene praktične funkcije osebne pripomočka do

²³ Košak, S. 1971: 100.

njenega najsvetejšega poslanstva, ko se v človeških rokah skozi kraljevo žezlo ali škofovsko palico materializira nebeška sila v absolutno božansko moč.

SUMMARY

The selected specimens of African staffs from the collection of the Slovene Ethnographic Museum feature style characteristics with a meaningful context, and therefore allow for hypothetical interpretations related to the genesis of ritual staffs from the Mesopotamian and Egyptian civilisations onwards

The over three millennia lasting ancient Egyptian civilisation cannot be ignored when addressing various African cultures, especially not in relation to religion and the rituals linked to it. The same is true of certain items from material culture (jewellery, amulets, magic aids, status objects, etc.).

278

The Egyptian *was* staff, a curved sceptre, as we know it from tomb of Tutankhamun or from numerous depictions of Osiris, are also found in different versions in other cultures across the Mediterranean, Africa, and the Near East, in both sacral and secular contexts. The spread of Christianity brought them to Europe as well, where the bishop's staff became an indispensable liturgical aid of the highest church dignitary. Here we should also mention a notation by the well-known Slovene hittitologist Silvin Košak, who in the preface to a survey of Hittite literature drew attention to the image of King Tudhaliya IV in the sanctuary of Yazilikaya from the 13th c. BC. He holds a curved staff in his left hand and Košak points out that stylistic similarity has been preserved in the bishop's staff as a symbol of pastoral authority.

The significance of staffs and their wide range of uses must certainly be treated universally, but with a great degree of caution, because similarities in form do not necessarily mean similarities in content, and vice versa. Comparisons may be fascinating (and misleading as well), but most importantly, we are dealing with different cultures separated by great distances in time and space. Staffs are, however, primarily objects, artifacts, which have to be treated as specific elements of a culture in time and space: from their practical function as a personal aid to their highest mission, when the heavenly powers materialise into absolute divine power in human hands, through a king's sceptre or a bishop's staff.